

Vzpon in propad čevljarkega industrialca Antona Kleinschustra (1823–1908)

Oskar Habjanič*

Potrjeno – Accepted: 15. 11. 2022 | Objavljeno – Published: 16. 8. 2023

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Kleinschuster A.; 94:685.3(497.4)"18"

Oskar Habjanič: Vzpon in propad čevljarkega industrialca Antona Kleinschustra (1823–1908). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 1, str. 36–63

Spodnještajerska podjetja so svojo priložnost promocije izdelkov iskala tudi v okviru svetovnih razstav. Že v 50. letih 19. stoletja se je zelo uspešno predstavil izdelovalec stekla iz Pohorja Benedikt Vivat. Iz okolice Štor in Laškega se je predstavil von Putzer, ki je proizvajal predvsem jeklo. Omeniti velja še družinsko podjetje usnarjev Staudinger in vinarje, ki so svoja vina razstavljali tudi na svetovni razstavi v Filadelfiji leta 1876. V 60. letih 19. stoletja je skokovito rast doseglo čevljarstvo podjetje Antona Kleinschustra, ki se je med drugim predstavilo na svetovni razstavi v Parizu leta 1867 in na Dunaju leta 1873. Članek obravnava vzpon in padec podjetnika Antona Kleinschustra v kontekstu obrtnih in svetovnih razstav ter gospodarske krize leta 1873.

Ključne besede: čevljarstvo, gospodarska zgodovina, 19. stoletje, Maribor, svetovna razstava, Anton Kleinschuster, muzeologija.

1.01 Original Scientific Article

UDC 929Kleinschuster A.; 94:685.3(497.4)"18"

Oskar Habjanič: The rise and fall of the shoemaking industrialist Anton Kleinschuster (1823–1908). Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 1, pp. 36–63

Companies from Lower Styria have also sought opportunities to promote their products at fairs worldwide. As early as the 1850s, Benedikt Vivat, a glassmaker from Po-

* mag. Oskar Habjanič, kustos svetovalec, Pokrajinski muzej Maribor, Grajska ulica 2, 2000 Maribor, oskar.habjanic@museum-mb.si

horje, presented himself with great success. Von Putzer, a steel manufacturer from the Štore and Laško area, also made an impressive appearance. Other notable names include the Staudinger family leather tannery and the winemakers who exhibited their wines at the World's Fair in Philadelphia in 1876. In the 1860s, Anton Kleinschuster's shoemaking business grew by leaps and bounds, exhibiting, among others, at the 1867 Paris World's Fair and the 1873 Vienna World's Fair. This article discusses the rise and fall of the entrepreneur Anton Kleinschuster in the context of the trade and world fairs as well as the economic crisis of 1873.

Keywords: Shoemaking, economic history, 19th century, Maribor, World's Fair, Anton Kleinschuster, museology.

BIOGRAFSKI UVOD

Anton Karol Stefan Kleinschuster se je rodil v Vorau 26. decembra 1823 očetu Antonu in materi Höchin Terezi.¹ Na svet je privekal kot tretjerojenec. Anton in Tereza sta pred tem povila že Jožefa Antona, ki se je rodil 2. januarja 1821; naslednje leto, 23. aprila, je ob rojstvu umrl Anton Karol Georg.² Njihov oče je delal kot finančni uradnik in zakupnik trošarine. O Antonovem zgodnjem otroštvu in šolanju zaenkrat nimamo podatkov; prav tako je nejasno, kje je spoznal in poročil svojo življenjsko sopotnico Konstantio. V mariborskih matrikah se kot meščan omenja kmalu po marčni revoluciji leta 1849, a v Mariboru je deloval vsaj dve leti pred tem, ko je leta 1847 odprl podjetje.³ S Konstantio sta 29. maja 1849 povila prvorojenca Antona. Katarina Konstantia je na svet privekala leta 1851, tretjerojenec Karol pa novembra 1856.⁴ Nato je sledila vrsta tragedij, ki so spremljale meščanski vsakdan sredine 19. stoletja.⁵ Julija 1858 je najprej v starosti 68 let umrl oče Anton Kleinschuster. Septem-

¹ Podatek, viden pod njegovo fotografijo, kjer sta ob imenu vpisana datum rojstva in smrti (26. 12. 1823–11.1. 1908). Pod fotografijo zapis: ANTON C. KLEINSCHUSTER GEB. 26. DEC. 1823 ZU VORAU, GEST. 11. JAN. 1908 ZU WIEN. A.C. KLEINSCHUSTER begründete in MARBURG a.d. D. die erste existierende SCHUHFABRIK, und d. SCHU-HEXPORT in ÖSTERREICH. Fotografijo je 12. 5. 1909 Muzejskemu društvu (Museum-verein) podaril Leopold Kleinschuster. Fotografija je v inventarno knjigo Pokrajinskega muzeja Maribor vpisana pod inventarno številko ZF 786; glej tudi: Diözese Graz-Seckau, Vorau, Taufbuch 9 nach Ortschaften gegliedert 1813–1829, str. 12.

² Diözese Graz-Seckau, Vorau, Taufindex 1819–1876.

³ Oglas podjetja je viden v: Theodor Kaltenbrunner, Adressbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Marburg a/D., 1899, s. p.

⁴ Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), Krstna knjiga 1834–1859, Maribor, sv. Janez Krstnik, str. 108, 125, 170.

⁵ Analiza smrtnosti po mrliški knjigi župnije sv. Janeza Krstnika v obdobju 1825–1848 nam razkriva, da je do dopolnjenega prvega leta starosti umrlo slabih 17,5 % otrok, do šoloobveznega šestega leta 28 % otrok, do dopolnjenega 14. leta pa že dobra tretjina vseh otrok, 34 %, medtem ko je bilo mrtvorojenih otrok slabe 4 %. Podrobneje glej: Habjanič, O., *Življenjska doba otrok*, str. 477–490.

bra 1858 se jima je rodila druga hčera, Marija Konstantia Magdalena, ki pa je umrla že junija 1859.⁶ 27. oktobra 1860 jima ob porodu umre še en otrok,⁷ leto dni za tem, 18. oktobra 1861, pa je Antonu v starosti 33 let zaradi izčrpanosti po težji bolezni umrla še žena Konstantia.⁸

GOSPODARSKA SLIKA SPODNJE ŠTAJERSKE V 60. IN 70. LETIH 19. STOLETJA

Gospodarska klima 60. let 19. stoletja je bila za Spodnještajersko prestolnico ugodna. Podatki razkrivajo razmah podjetniške žilice med Mariborčani. Če je bilo ob koncu leta 1859 prijavljenih 1476 obrtnikov, jih je bilo ob koncu leta 1865 že 1639. Podobno gospodarsko rast sicer lahko zabeležimo tudi v ostalih večjih spodnještajerskih mestih. Na Ptuju zasledimo leta 1859 858 obrtnikov, šest let kasneje pa že 1003; v Celju je leta 1859 prijavljenih 1123 obrtnikov, leta 1865 pa že 1212. Tabela razkriva, da so manjši kraji v enakem obdobju beležili upad gospodarske moči. Med poklici se je največji delež prebivalstva ob gostilniški dejavnosti odločal za čevljarstvo, krojaštvo in mlinarstvo. Med zanimivejšimi obrtmi in podjetji ob koncu 60. let 19. stoletja najdemo še plavalno šolo, parfumerijo, proizvajalca ustne vodice, graditelja mostov in mnoge druge.⁹

Število prijavljenih obrti v Gradcu in spodnještajerskih mestih:¹⁰

Mesto	1859	1865	Razlika	Rast/upad v procentih
Gradec	4394	5255	861	19,6
Maribor	1476	1639	163	11
Celje	1123	1212	89	7,9
Ptuj	858	1003	145	16,9
Ormož	339	247	-92	-27,1
Ljutomer	350	339	-11	-3,1
Radlje ob Dravi	337	322	-15	-4,4

⁶ NŠAM, Krstna knjiga 1834–1859, Maribor, sv. Janez Krstnik, str. 190.

⁷ NŠAM, Mrliška matična knjiga 1858–1876, Maribor, sv. Janez Krstnik, str. 53.

⁸ Kot vzrok smrti je zabeleženo »Auszehrung«, kar je bila oznaka za oslABLJENO telo po daljšem bolezenskem stanju, ki jo je verjetno povzročila tuberkuloza ali rak. Glej: NŠAM, Mrliška matična knjiga 1858–1876, Maribor, sv. Janez Krstnik, str. 59; glej tudi: Grazer Zeitung, št. 254, 5. 11. 1861, str. 9.

⁹ Statistischer Bericht der Grazer Handels und Gewerbekammer, str. 1–14.

¹⁰ Bericht der Grazer Handels und Gewerbekammer über den zustand der Industrie, des Handels und der Gewerbe, str. 30.

Gospodarske obrtne ter svetovne razstave, namenjene predstavitvi dosežkov narodov, so odsevale identiteto in tehnološki napredek vsake sodelujoče države. Začetki razstav segajo v drugo polovico 18. stoletja, ko je v Angliji *Royal Society for the Promotion of Arts, Manufactures and Commerce* pripravljala redne industrijske razstave, namenjene industrijskim dosežkom. Leta 1791 so ob Leopoldovem kronanju za češkega kralja pripravili razstavo v Pragi, na kateri se je predstavljalo 150 razstavljalcev iz Češke.

V naslednjih desetletjih so sledile številne regionalne obrtne razstave, ki so pripeljale do potrebe po predstavitvi svetovnih dosežkov. Leta 1851 je bila v Londonu prvikrat izpeljana svetovna razstava, ki jo prepoznamo pod sloganom »*Great Exhibition of the Works of Industry of All Nations*«. Razstave sta se iz Spodnje Štajerske med drugim udeležila steklarski podjetnik Benedikt Vivat, ki je na razstavi predstavljal kozarce iz barvnega stekla, predmete okrašene z gravurami in pozlato ter v reliefni model pihane (stiskane) steklene izdelke,¹¹ ter Hueber iz Ribnice na Pohorju, ki je razstavljal različne vrste jeklenih in železnih žic.¹² Na svetovni razstavi, ki je leta 1855 potekala v Parizu, so se že predstavili štirje podjetniki iz takratne Spodnje Štajerske. Ob že omenjenem Vivatu zasledimo še P. von Putzerja iz Štor, ki je predstavljal lito jeklo, kovano in surovo železo. Herbinger iz Celja je predstavljal nov glasbeni inštrument, Kleinoschegg iz Radgone pa je predstavljal peneča vina.¹³ Leta 1862 je svetovna razstava spet potekala v Londonu. Na njej so se iz Spodnje Štajerske predstavili že omenjeni Putzer, ki je v Štorah pridobival rjavi premog in je na razstavi spet predstavljal jeklo in železo. Razstave so se množično udeležili vinarji iz Maribora, ki so se na razstavi predstavili kot skupina pridelovalcev vin iz Maribora. Posebej je svoja vina razstavljal tudi nadvojvoda Janez iz Meranovega, torej okolice Maribora; omeniti velja še I. Staudingerja iz Maribora, ki je razstavljal konjsko kožo.¹⁴

Udeleženci razstav so se predstavljali z najnovejšimi »pametnimi iznajdbami«, ¹⁵ produkti, na katerih so tako obrtnik, umetnik in država gradili svojo prepoznavnost. Po drugi strani je svetovna razstava vključevala likovne, arhitekturne, literarne in gledališke¹⁶ diskurze. Bila je ne nazadnje predvsem spektakel, ki je posamezniku in množici omogočil izkušnjo globalizacije.

¹¹ Več o njem glej: Bevc Varl, Benedikt Vivat, str. 101–116.

¹² Podatki se vežejo na katalog *Official Catalogue of the Great Exhibition*, str. 200.

¹³ Podatki se vežejo na katalog *Exposition des produits de l' Industrie de toutes les Nations*, str. 223–260.

¹⁴ Podatki se vežejo na katalog *International Exhibition*, 1862, str. 227–250.

¹⁵ Felber, Elke, Rapp, *Smart exports*, str. 8.

¹⁶ Prav tam.

KLEINSCHUSTROVO SODELOVANJE NA OBRTNIH IN SVETOVNIH RAZSTAVAH V 60. IN 70. LETIH 19. STOLETJA

Kleinschustrov gospodarski vzpon je močno povezan z duhom časa, v katerem je njegovo podjetje delovalo. To je čas številnih obrtnih razstav, na katerih je vsak podjetnik izkazoval svojo kvaliteto, po drugi strani pa je to čas, ko je dnevni tisk postopoma s številnimi oglasi spreminjal svojo namembnost, torej ne zgolj kot informacija dnevno-političnih dogodkov, temveč tudi kot orodje za promocijo izdelkov. Kleinschuster je oboje s pridom izkoriščal.

V svoje produkte je vnašal marsikatero novost. Stavil je na nepremočljivost in trpežnost, kar so opazili tako kupci, množični mediji in tekmeci. Njegov gospodarski vzpon se je začel v 60. letih 19. stoletja. Čevljarstvo obrt mu je priskrbel njegov oče še pred letom 1848, leta 1851 pa je od trgovskega ministrstva dobil privilegij za izdelavo »nepropustnih čevljev«.¹⁷ Leta 1865 je sodeloval na Obrtni razstavi v Mariboru, kjer je prejel eno prvih priznanj oziroma medalj.¹⁸ Že naslednje leto je potekal izbor razstavljalcev na državni razstavi na Dunaju, kjer se je po poročanju Tagesposta štajersko gospodarstvo zelo dobro izkazalo. Razstava se je prvenstveno osredotočila na kmetijstvo in gozdarstvo; ob tem pa seveda ni manjkalo niti del za industrijo.¹⁹ Na razstavi se je iz Štajerske predstavljalo 69 razstavljalcev.²⁰ Iz Spodnje Štajerske so omenjeni Raimund Würzer iz Laškega, ki je izdeloval cement, Matthias Lohniger iz Mislinje, ki je razstavljal železo; izdelke iz stekla je predstavil takrat že veteran svetovnih razstav Benedikt Vivat s Pohorja. Zelo močno so se predstavili podjetniki iz Maribora: brata Staudinger sta predstavljala različne vrste usnja; podjetje Romana Pachnerja in sinovi²¹ se je predstavilo s kavnim surogatom; Vinzenz Kanduth iz Maribora je razstavljal ognjevarne blagajne.

¹⁷ Leskovec, Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941, str. 340.

¹⁸ Medalja je vpisana v knjigo Museumvereina 22. 4. 1909. Podaril jo je Leopold Kleinschuster. Gre za najstarejšo omembo medalje iz posesti Antona Kleinschustra. Morda gre za ohranjeno medaljo, ki ima na averzu upodobljen z lovorjevim vencem ovenčan portret Franca Jožefa. Ob robu medalje teče napis FRANCISCVS JOSEPHVS I.D.G. AVSTRIAE IMPERATOR; na reverzu pa znotraj lovorjevega venca napis: STAATSPREIS FÜR LANDWIRTSCHAFTLICHE VERDIENSTE. Medalja je ohranjena v Pokrajinskem muzeju Maribor in je brez inventarne številke. Kataložni napis: Medalja, Obrtna razstava v Mariboru, 1865 (?), premer: 40 mm, posrebreno, teža: 35 gramov. Medaljo iz Obrtne razstave je prejel tudi Staudinger, kar je razvidno iz vpisa v inv. knjigo Museumvereina. Medaljo je Muzejskemu društvu 27. 2. 1916 podaril Friedrich Staudinger. V inv. knjigo Museumvereina je vpisana pod zaporedno številko 5061.

¹⁹ Grazer Zeitung, št. 118, 25. 5. 1866, str. 9–10.

²⁰ Tagespost, št. 21, 26. 1. 1866, str. 6. Na razstavi v Parizu je dejansko razstavljal 10 oziroma 11 razstavljalcev.

²¹ Več o Romanu Pachnerju glej: Bevc Varl, Muzejski predmeti iz usnjarske družine Herzog, str. 259–280.

Najštevilčnejši so bili seveda pridelovalci vina, med katerimi se omenjajo vinogradništvo Kriehuber, klet grofov Brandis, Karl Schraml in Franz Stampf, ki se je predstavljajo z različnimi vini. Na razstavi je sodelovalo tudi Kmetijsko društvo iz Maribora. Iz Radvanja je različna vina razstavljal tudi Friedrich Brandstetter. Heinrich Vivat iz Maribora je razstavljal minerale in barve.²² Nekoliko slikoviteje se je o razstavi razpisal tudi že omenjeni Grazer Zeitung, ki se je navdušil nad proizvajalci kavnega nadomestka. Avtor omenja Pachnerja in Karla Gerdesa²³ iz Maribora ter Leitnerja iz Gradca, ki h kavi dodaja čokolado. Posebej se ustavi pri elegantnih čevljih Antona Kleinschustra, ki je na razstavi predstavljal tako moške kot ženske čevlje.²⁴ Na razstavi so posebno pozornost poželi Kleinschustrovi čevlji s kovinsko ploščico na sprednjem delu, ki so ščitili prste pred močnimi udarci in posledično obvarovali usnje pred poškodbo.²⁵ Slednji so očitno poželi veliko zanimanje tudi med kupci, saj je Ministrstvo za trgovino in gospodarstvo leta 1866 Antonu Kleinschustru, čevljarju iz Maribora, podelilo ekskluzivni privilegij za obdobje enega leta za izdelavo čevljev s pritrjenimi kovinskimi okraski.²⁶ Koncesija je bila Kleinschustru večkrat podaljšana.²⁷

Kleinschustra sta tako ambicioznost kot kvalitetno delo pripeljala do njegovega prvega sodelovanja na svetovni razstavi. Svetovna razstava v Parizu

²² Tagespost, št. 21, 26. 1. 1866, str. 6.

²³ Karl Gerdes je leta 1841 v Mariboru ustanovil tovarno kavnega nadomestka. V Maribor je prišel iz Varaždina. Več o tem glej: Hozjan, Maribor v prvih dveh desetletjih, str. 384. S soprogo Karolino sta imela dva istoimenska otroka, torej sina Karla in hčer Karolino. Hčerka je leta 1847 nastopila skupaj s pianistom Leschetizkim in pevko Millingovo v takratni dvorani grofov Brandis v Mariboru in zdravilišču v Rogaški. Poročila se je z Aleksandrom Fodroczyjem pl. Borkowez (1826–1890), plemičem z uspešno politično kariero. Več o tem glej: Habjanič, Koncert poljskega pianista Theodorja Leschetizkega, str. 140–150; glej tudi: Vidmar, Umetnostna galerija Maribor v palači Goedel–Lannoy, str. 32.

²⁴ V zbirki Pokrajinskega muzeja Maribor je ohranjena medalja iz omenjene razstave. Vpisana je v Baševo inv. knjigo pod številko 548. Na robu medalje vidna omenjena signatura (548a in 548b). Medalja je pripisana Antonu Kleinschustru. V inv. knjigi Museumsvereina se medalja eksplicitno ne omenja. Dne 12. 5. 1909 je Leopold Kleinschuster Museumvereinu med drugim podaril tudi tablo z 18 medaljami iz razstav. Morda je bila omenjena medalja v tem sklopu. Podrobneje o Kleinschustrovi zapuščini glej poglavje »Epilog« tega članka. Na aversu medalje je na robu upodobljen pridelek (vidno grozdje, jabolka, žitno klasje), v osrednjem polju napis: LAND u. FORST WIRTSCHAFTLISCHE AUSTELLUNG IN WIEN 1866. Spodaj vidna signatura: JAUNER. Na reverzu medalje je upodobljen avstrijski grb z dvoglavim habsburškim orlom s krono. Ob robu napis: K. K. Landwirtschaft Gessellschaft in Wien. Kataložni zapis: Medalja, Kmetijska razstava na Dunaju, 1866, medaljist/graver: Jauner, kovnica: Dunaj, premer: 56 mm, posrebreno, teža: 33 gramov.

²⁵ Grazer Zeitung, št. 118, 25. 5. 1866, str. 9–10.

²⁶ Tagespost, št. 166, 16. 6. 1866, str. 4.

²⁷ Laibacher Zeitung, št. 227, 3. 10. 1867, str. 5.

leta 1867 je bila posvečena kmetijstvu, industriji in umetnosti. Takratna javnost jo je videla kot odraz stanja kulture, kot triumf duha in dela. Trajna zapuščina svetovnih razstav je bilo trenutno stanje na področju umetnosti, razvoju obrti, napredku industrije in družbenem oziroma socialnem položaju ljudi.²⁸

Avstrijska monarhija, ki se je ravno takrat preoblikovala v Avstro-Ogrsko se je na razstavi predstavila s 1.993 razstavljavci; med temi je bilo 56 razstavljavcev iz Štajerske, kar je predstavljalo 2,8 % vseh razstavljavcev iz takratne monarhije. Iz takratne Spodnje Štajerske se je predstavilo 11 podjetnikov, kar je predstavljalo nekaj manj kot 20 % razstavljavcev iz Štajerske. Za primerjavo navedimo, da je iz takrat ene najbolj razvitih dežel Češke (Bohemije) sodelovalo blizu 250 razstavljavcev, kar je predstavljalo okoli 12,5% razstavljavcev iz monarhije.²⁹

Število razstavljavcev po regijah iz slovenskega etničnega območja na svetovni razstavi v Parizu 1867.³⁰

Avstrija	Štajerska	Sp. Štajerska	Kranjska	Koroška
1993	56	11 (10+1)	4	64

Razstava v Parizu leta 1867 je bila za Kleinschustra popolni uspeh, saj je prejel tudi bronasto medaljo.³¹ Če je do takrat bil relativno neznan zunaj Štajerske, je po razstavi doživel nagel razvoj. Podobno se kritik razpiše tudi za usnjarno bratov Staudinger.³²

²⁸ Neumann, *Die Ausstellung als Kulturbild*, str. 3.

²⁹ *Exposition Universelle de 1807 a Paris, Catalogue General*, str. 137–146.

³⁰ Podatki se vežejo na katalog *Exposition Universelle de 1807 a Paris, Catalogue General*, str. 137–146.

³¹ V inventarno knjigo Museumsvereina sta vpisani dve medalji iz svetovne razstave v Parizu. Gre za medaljo iz posesti že omenjenega Friedricha Staudingerja, ki je zavedena pod inv. št. 5059, druga pa je medalja Antona Kleinschustra, vpisana v inv. knjigo Museumsvereina pod zaporedno številko 2705. Slednja je vpisana v Baševo inventarno knjigo pod številko 551. Signacija (551A in 551B) je vidna tudi na medalji. Baševa inv. knjiga pripiše medaljo Antonu Kleinschustru. Signacija Museumsvereina ni vidna. Provenienca je dodatno otežena z darom Leopolda Kleinschustra, ki 22. 4. 1909 Museumverein u med drugim podari tudi t. im. diplomu (zelo verjetno je mišljena medalja) iz svetovne razstave v Parizu. V inv. knjigo Museumsvereina je vpisana pod inv. št. 3004. Na ohranjeni medalji je na averzu upodobljen z lovorjevim vencem ovenčan portret Napoleona III s pogledom na levo. Na robu napis: NAPOLEON III EMPEREUR, vidna signatura graverja: H.PONSCARME F. Na reverzu sta upodobljena dva krilata puta, ki v roki držita (prazno) kartušo, spodaj kraljevi orel, zgoraj nad kartušo lovorjev venec. Ob robu napis: EXPOSITION UNIVERSELLE DE MDCCCLXVII A PARIS. Spodaj podpis graverja: H.PONSCARME F. Kataložni zapis: Medalja, Svetovna razstava v Parizu, 1867, premer: 65 mm, medaljist/graver: Ponscarme, François Joseph Hubert (1827-1903), kovnica: Paris, bron, teža: 38 gramov.

³² *Tagespost*, št. 83, 11. 4. 1867, str. 2, glej tudi *Tagespost*, št. 299, 29. 12. 1867, str. 3.

Iz Spodnje Štajerske so se ob Kleinschustru predstavili še Johann Witzler iz Maribora, ki je predstavljal različna barvila. Friderick Prodrik iz okolice Zidanega mosta je razstavljal vzorce papirja in kartona, Vincent Kanduth iz Maribora ognjevarne blagajne, Vivat Benedikt s Pohorja izdelke iz stekla; Lohninger Matthias iz Mislinje se je osredotočal na minerale podobno tudi Vivat Henri in Witzler Johann, ki sta se predstavila v dveh različnih kategorijah, torej mineralih in barvilih; von Putzer iz okolice Štor je predstavljal premog, brata Staudinger pa vzorce in izdelke iz usnja.³³

Kleinschustrovemu uspehu v Parizu je sledila tudi razširitev poslovanja, saj je kmalu zatem odprl nove poslovne prostore na Dunaju na vogalu takratne Kärtnergasse 4 in Himmelpfortgasse.

Še isto leto je Kleinschuster razstavljal na razstavi umetne obrti, agronomije in industrije, ki se je odprla 14. septembra v Linzu. Veliko zanimanje so poželi elegantni visoki čevlji, ki so izstopali tudi po zelo ugodni ceni. Na razstavi je prejel najvišje priznanje, veliko srebrno medaljo.³⁴ Kritični opazovalec razstave je ob razstavi Kleinschustrovih čevljev zapisal: »*Tako kot obleka naredi človeka, tako čevlji naredijo nogo. Čevlji s peto s tamburiranimi oblogami izgledajo tako elegantno, graciozno, primerni sedaj zraven priljubljenim krajšim oblekam, kot posledek pa lahko zapišemo še natančnost dela in ugodno ceno ...*«. ³⁵

Po razstavi v Linzu je Kleinschuster še v istem mesecu sodeloval na razstavi v Salzburgu, kjer je že zapisano, da je lastnik trgovine na Dunaju.³⁶ Rast podjetja je kronal z novimi trgovinami; ob Dunaju se omenja še Trst, ki je po dokončanju železniške povezave predstavljal okno v svet marsikateremu

³³ Prav tam.

³⁴ O poročilu o razstavi glej Gemeinde Zeitung, VI, Dunaj, 16. september, 1867, str. 5, Linzer Abendbote, št. 216, 19. september 1867, str. 2, Neues Wiener Tagblatt, št. 186, 15. september 1867, str. 12, Neues Wiener Tagblatt, št. 186, 15. 9. 1867, str. 12. Nagrajeni so bili uvrščeni v tri kategorije: velika bronasta medalja, mala srebrna medalja in velika srebrna medalja. Medaljo hrani Pokrajinski muzej Maribor. 22. 4. 1909 jo je Museumvereinu podaril Leopold Kleinschuster. V inv. knjigo Museumsvereina je vpisana pod zaporedno številko 3008, v Baševo inv. knjigo pa pod zaporedno številko 555a. Na medalji je vidna kronana ženska glava (Avstrija) z rogom izobila v spodnjem delu, nad glavo pa napis AUSTRIA. Ob robu teče napis: EHRENPREIS DES VOLKSFESTES IN LINZ. Spodaj signatura graverja: Radnitzky. Drugi del medalje manjka. Kataložni zapis: Medalja, Obrtna razstava v Linzu, 1867, medaljist/graver: Radnitzky, premer: 43 mm, posrebreno, teža: 21 gramov. Medaljo je na razstavi prejel tudi usnjar Staudinger, kar lahko razberemo iz vpisa v inv. knjigo Museumsvereina. Friedrich Staudinger je 27. 2. 1916 Museumvereinu podaril medaljo iz razstave v Linzu. Vpisana je pod zaporedno številko 5060.

³⁵ Neues Wiener Tagblatt, št. 186, 15. 9. 1867, str. 12.

³⁶ Salzburger Zeitung, št. 214, 19. 9. 1867, str. 3.

spodnještajerskemu podjetniku,³⁷ in Gradec, kjer so stekle prve priprave.³⁸ Poslovno vizijo razširitve prodajne mreže je nadgrajeval z udeležbo na krajevnih razstavah, na katerih je že imel vzpostavljene trgovske stike. V septembru leta 1868 se je tako udeležil industrijske razstave v Trstu, kjer je prav tako prejel srebrno medaljo. Poročilo razkriva, da je to že peto priznanje, ki jih je Kleinschuster pridobil na različnih sejnih.³⁹ Leta 1869 sodeluje na razstavi umetne obrti v Gradcu, kjer je v mesecu maju prejel srebrno medaljo Štajerskega kmetijskega društva.⁴⁰

Prodajna uspešnica čevljev s kovinsko ploščico je na tržišče prinesla tudi večše posnemovalce, kar je razjezilo Kleinschustra, ki je tovrstno početje opazil in prijavil inšpektoratu v Gradcu, kjer so pregledali nekatere delavnice in trgovine.⁴¹ Kopiranju in posledično cenejšim modelom njegovih proizvodov se Kleinschuster ni mogel izogniti niti v prihodnje, zato je za zaščito blagovne znamke od leta 1872 na podplatu čevljev pustil odtis s svojim imenom.⁴² Čevljarska obrt je bila med najštevilčnejšimi. Tako je bilo recimo l. 1846 v Mariboru 20 čevljarjev, leta 1864 že 49 in leta 1871 51.

³⁷ Svoje izdelke je preko Trsta prodajal tudi proizvajalec stekla Benedikt Vivat. Več o tem glej: Bevc Varl, Benedikt Vivat in steklarstvo na Pohorju, str. 101–116.

³⁸ Tagespost, št. 14, 18. 1. 1868, str. 4.

³⁹ Tagespost, št. 224, 30. 9. 1868, str. 4. V zbirki Pokrajinskega muzeja Maribor je ohranjena medalja iz omenjene razstave, ki jo Baševa inventarna knjiga pripisuje Kleinschustru. V omenjeni knjigi je vpisana pod zaporedno številko 550. V knjigi Museumsvereina se omenjena medalja ne omenja, se pa omenja prejetje diplome. Slednja je vpisana pod inv. št. 3005; kot darovalec je vpisan Leopold Kleinschuster. Ne moremo razbrati, ali je dejansko mišljena diploma, ali pa je zapisovalec pod »diplomo« dejansko mislil na medaljo, kar je zelo verjetno. Diploma se ni ohranila. Medalja ima na averzu znotraj lovorjevega venca napis: ESPOSIZIONE 1868. Na reverzu na zunanjem robu napis: ASSOCIAZIONE TRIESTINA PER LE ARTI E L'INDUSTRIA. V osrednjem polju viden tržaški grb s krono, ženski figuri na straneh upodabljata industrijo (kovaštvo) in umetnost. Spodaj vidna signatura medaljista/graverja: A. Schöll. Kataložni zapis: Medalja, Industrijska razstava v Trstu, 1868, premer: 60 mm, medaljist/graver: A. Schöll, kovnica: Trst, posrebreno, teža: 40 gramov.

⁴⁰ Medalja je zabeležena v inv. knjigo Museumsvereina pod zaporedno številko 3006 in 3007. 22. 4. 1909 jo je podaril Leopold Kleinschuster. Medalja je prav tako vpisana v Baševo inv. knjigo pod zaporedno št. 547 (natančneje 547A in 547B). V slednji je zabeleženo, da gre za medaljo iz Kmetijske razstave iz leta 1872. Zelo verjetno gre za pomoto. Na letnico 1869 nas opominja vpis v inv. knjigi Museumvereina ter časopisni članek v Grazer Volksblatt, št. 111, 16. 5. 1869, str. 17. Na averzu medalje znotraj lovorjevega venca zapis: DIE K. K. STEIRM LANDWIRTSCHAFT GESELLSCHAFT; na reverzu napis: ZUR ANERKENNUNG DES VERDIENSTES. Kataložni zapis: Medalja, Razstava umetne obrti v Gradcu, 1869, premer: 48 mmm, kovnica: Gradec, posrebreno, teža: 21 gramov.

⁴¹ Tagespost, št. 194, 23. 8. 1868, str. 12.

⁴² Tagespost, št. 54, 27. 2. 1872, str. 9.

Podjetje je rastlo tudi v letu 1869, ko je najel nove poslovne prostore v Kartinovih zgradbah na takratni Gartengasse 13.⁴³ Novi prostori niso predstavljali samo delovnega procesa, ampak je bila tam prostor za manjšo pripravljalnico, skladišče in pisarne. Kleinschuster je ob tovarni uredil tudi vrt. V letu 1869 je Kleinschuster že zaposloval med 400 in 500 delavcev, ki so delali tako v tovarni kot od doma. V tovarni je namestil nove šivalne stroje podjetja Geister iz Gradca, ki je izdelovalo stroje, specializirane za čevlje. Sodobna proizvodnja je pritegnila pozornost tako strokovne kot laične javnosti. O proizvodnji in delu Antona Kleinschustra sta se obširno razpisala najprej Grazer Volksblatt, ki glede na poslovno uspešnost predlaga spremembo imena v »Großschuster«⁴⁴ in nato že Laibacher Zeitung, ki nam prav tako poda izjemen uvid v industrijski obrat iz konca 60. let 19. Avtor v Laibacher Zeitung o novih prostorih zapiše: *»Te dni smo na izletu v Mariboru imeli možnost spoznati najnovejšo proizvodnjo tovarne čevljev gospoda Kleinschustra in moramo priznati, da so bila začetna pričakovanja v resnici presežena. Tovarna stoji v Koroškem predmestju, »pastorku« Maribora. Na obsežno dvorišče smo vstopili skozi visoka vrata. Dvorišče obdajajo delovni prostori in skladišča; desno od vrat je pisarna, kjer so shranjene pisarniške knjige, korespondenca in blagajna. Na stenah vidimo številne diplome, častne nagrade izdelkov s skoraj vseh razstav. Iz pisarne pridemo do skladišča, kjer vidimo delne proizvode in deloma že končne izdelke, primerne za pošiljanje. Oči obiskovalca vidijo vse vrste čevljev, primerne za vsako območje, velikost ali vreme v zadostnih količinah. Čevlji za Aleksandrijo in Kairo so pripravljeni na ekspedicijo; tam je tudi škatla elegantnih ženskih čevljev, namenjenih na Dunaj. Zloženi tesno drug ob drugem, taki iz damasta ali svile, v živahnih barvah poljskega cvetja. Škatla otroških čevljev z lepo patentirano medenino, pritrjeno na sprednjem delu, potuje v Trst; spet druga škatla s »Kurrentwaare« je namenjena v Celovec.*

V škatli smo opazili zelo lepe damske škornje, ki lastnice povišajo za vsaj 8 centimetrov; gre za ostanke od karnevala. Ti elegantni plesni čevlji so to sezono še posebej priljubljeni; pošiljajo jih v Konstantinopol, Bukarešto in na Dunaj. Gospod Kleinschuster ima v prej omenjenih mestih, kot tudi v Trstu, Gradcu,

⁴³ Gre za današnjo Prežihovo ulico. Kot Gartengasse jo poimenujejo leta 1876, ker je ob njej ležal Kleinschustrov vrt. Theodor Kaltenbrunner, Adressbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Marburg a/D., 1899, str. 184. Delavnice so bile na prostoru med današnjo Strossmayerjevo, Smetanovo in začetkom Pipuševe ulice. Gre za območje današnjih tehniških fakultet. Glej: Leskovec, Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941, str. 340. Na omenjenem območju se je postopoma razvila t. im. industrijska cona; ob Kleinschustrovi tovarni je na lokaciji današnje Umetnostne galerije delovala tovarna figove kave; v bližini, na Koroški cesti je delovala Nudlova tovarna rozolije; ne gre spregledati še Glonnerjeve oz. Tscheligijeve pivovarne, ki je prav tako svoj čas delovala na Koroški cesti.

⁴⁴ Grazer Volksblatt, št. 81, 10. 4. 1870, str. 3–4.

Pešti in Celovcu, trgovine, v katerih ima velik promet. Med usnjenimi surovinami opazimo štajerska podjetja: pri delu za stopala uporablja usnje F. Reikha iz Gradca, za zgornji del usnje bratov Staudinger iz Maribora; vsi ostali deli usnja so tujega izvora. Volnene in svilene tkanine v vseh barvah, elastika in številni drugi manjši predmeti, potrebni za izdelavo, so na voljo v velikih količinah. Toda vstopimo v delovni prostor.

Na levi strani pri vhodu v delavnico sedi obratovodja, ki nadzira vse delavce, dostavlja material, pobira dokončane izdelke in izdaja potrdila, ki jih izplačajo na blagajni v pisarni na dvorišču. Oglejmo si posamezna dela. Za dolgo mizo stojijo krojači, ki z vnemo oblikujejo predloge za šablone; stroj poleg izdeluje usnjene podplate različnih velikosti. Popolnoma nov opremljen stroj A. pl. Gasteigerja iz Gradca zagotavlja lepljenje, ki je po preizkusu več takih strojev postal nepogrešljiv. Ta stroj zlepi skupaj podplat z zgornjim delom, vstavi elastiko, obrne, zlepi, zlika z likalnikom pod veliko paro in stisne tako, da lahko pridejo v roke šivilje. 20 do 30 šivalnih strojev različnih sistemov in velikosti, za katerimi delajo deklice, ki smiselno došijejo in zašijejo izdelke. Ko je zgornji del dokončan, gredo slednji v drugo sobo, kjer jih s pomočjo lastnih strojev prišijejo ali privijejo z medeninastimi klinci.

Razvijejo se pete; podplat se namesto s kladivom obdela in stisne na kamnu, da dobi potrebno upogljivost. Glajenje in poliranje roba podplata ne poteka več s »Kneipom« (čevlarski nož) in »Falzbeinom« (pripomoček za odjemanje roba), temveč s pomočjo stroja z dvema kolesoma in enim jeklenim brusilcem, ki ga s pomočjo vztrajnika nastavi v hitro brzino. Ta popolnost čevlarske industrije po tem sistemu omogoča, kot nam razloži gospod Kleinschuster, da je en par čevljev ali škornjev končan v $\frac{3}{4}$ ure.

Poseben oddelek je rezerviran za tako imenovano »šolo«, v kateri se delavke najprej učijo obrti in od tam so potem glede na svoje kvalifikacije razporejene v posamezni oddelek.

Ko zaključimo ogled tovarne gospoda Kleinschustra, ne moremo mimo tega, da ga ne bi cenili kot človeka, ki si z nepopustljivo prizadevnostjo in nenehno vztrajnostjo postavlja zastavljeni cilj tudi brez »posebnih kreditov«, in to je kljub številnim malomeščanskim obrekovanjem z jasno določenim ciljem, rešil na odličen način ter – kot je prof. Dawidowsky primerno rekel v *Industrie- und Handelsblatte* – se je Kleinschuster razvil zunaj okvirjev pregovora: *Le čevlje sodi naj kopitar.*⁴⁵

Kleinschustrova tovarna čevljev je obveljala za tovarno nove dobe, kot jo poimenuje tajnik Štajerskega obrtnega društva Dawidowsky.⁴⁶ Kleinschuster

⁴⁵ Laibacher Zeitung, št. 168, 27. 7. 1870, str. 1-2. Pod člankom najdemo začetnice avtorja V. F. G.

⁴⁶ Leskovec, *Gospodarstvo v Mariboru od sredine 19. stoletja*, str. 109.

je konec 60. let 19. stoletja razvejal mrežo poslovnih stikov. Njegove damske, moške in otroške čevlje je bilo mogoče kupiti v trgovinah Kaira in Aleksandrije, Istanbula, Bukarešte, Budimpešte, Trstu, Celovcu, Gradcu, Dunaju, Zagrebu, Košicah, Aradu, Szegedu, v mestu Peč, Braslovu, Bayreuthu, Sarajevu in Odessi.⁴⁷ Kleinschuster ni pokrival samo takrat novo nastajajoče politične tvorbe Avstro-Ogrske, temveč se je preko Trsta oziral na oddaljene trge Istanbula, Kaira in Aleksandrije. V Mariboru je verjetno imel trgovino na takratni Postgasse 8.⁴⁸ Anton Kleinschuster se je v tem času odločil pripustiti k podjetju tudi svojega sina Antona Kleinschustra ml. in svojega knjigovodjo Wilhelma Lichtensterna.⁴⁹

Med materiali se je naslanjal predvsem na tovarno usnja bratov Staudinger, s katerima se je avgusta leta 1872 tesneje povezal z ustanovitvijo Mariborske družbe tovarne čevljev. V novi delniški družbi so sodelovali tudi vlagatelji, s katerimi je Kleinschuster že pred tem verjetno poslovno tudi sodeloval. Iz Trsta se je podjetju pridružil G. B. Burgstaller, grosist; iz Dunaja sta v podjetje vložila trgovca Moises in Charmatz, potem vdova po Kloibrsu, brata Staudinger in usnjar Anton Badl. Sedež podjetja so obdržali v Mariboru.⁵⁰ Leta 1873 je bilo prepoznano pod imenom *Mariborska tovarna usnja in čevljarskih izdelkov d. d.* (Marburger Leder und Schuwaaren Fabriks Actien Gesellschaft). Ustanovni občni zbor je potekal na Dunaju; tamkajšnja Industrialna banka je novemu podjetju dala kar 200.000 goldinarjev investicijskega kapitala.⁵¹

V obdobju do združitve je Kleinschuster uspešno širil tudi svoje patente. Dunajski prodajalec in izdelovalec čevljev Heinrich Abeles je odkupil patent in dovoljenje za nadgradnjo Kleinschustrovih dekoriranih čevljev.⁵² Leta 1870 je spet sodeloval na razstavi v Gradcu, na kateri pozornost vzbudi že prej omenjeni Geister z novimi modeli šivalnih strojev, ki so Kleinschustru omogočili hitrejšo izdelavo in posledično cenejšo prodajo od konkurence. Kleinschustrovi čevlji so pritegnili tudi cesarjevo pozornost. Geister je podobno kot Kleinschuster prejel bronasto priznanje v Parizu, v Linzu pa

⁴⁷ Blaschke, Beiträge zur Geschichte der Gewerbe und Erfindungen in Steiermark, str. 19.

⁴⁸ Gre za današnjo Jurčičevo ulico. Glej: Josefine Jurik, Jurik's Adress-Buch der Stadt Marburg, 1884, str. 81.

⁴⁹ Amstblatt zur Wiener Zeitung, št. 50, 19. 2. 1871.

⁵⁰ O združitvi je obširno poročalo tudi štajersko časopisje. Glej Grazer Zeitung, št. 201, 25. 8. 1872, str. 1, Grazer Zeitung (priloga Amstblatt zur Grazer Zeitung), št. 252, 24. 10. 1872, str. 7, Wiener Zeitung, (priloga: Amstblatt zur Wiener Zeitung) št. 249, 29. 10. 1872, str. 9.

⁵¹ Leskovec, Gospodarstvo v Mariboru od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne, str. 109.

⁵² Laibacher Zeitung, št. 8, 12. 1. 1870, str. 5.

srebrno.⁵³ Leta 1871 se je Kleinschuster vrnil na razstavo v Trst, kjer je sodeloval na razstavi, posvečeni kmetijstvu, industriji in umetnosti.⁵⁴

V tem obdobju je Kleinschuster prejel vrsto stanovskih nagrad, ki so mu jih podelila različna društva. Med slednjimi velja omeniti srebrno medaljo Štajerskega društva za promocijo umetne obrti;⁵⁵ leta 1869 je prejel medaljo Spodnjeavstrijskega obrtnega društva z Dunaja;⁵⁶ naslednje leto je prejel medaljo ob priložnosti kmetijske razstave v Gradcu, ki je praznovala 50. obletnico delovanja.⁵⁷

60. in 70. leta 19. stoletja z dnevnim časopisjem odpirajo prostor tudi oglaševalcem, kar je izkoristil tudi Kleinschuster. Svoje izdelke je redno oglaševal v dnevnikih časopis, kot so Grazer Volksblatt, Grazer Zeitung, Südsteirische Post, Klagenfurter Zeitung, Tages Post, Linzer Abendbote, Süddeutsche Post, in kasneje tudi v Laibacher Tagblattu in dunajskem Welt Blatt.

Maribor se je v obdobju županovanja Matthäus Reiserja (1870–1883)⁵⁸ postopoma razvijal v sodobno industrijsko in turistično prijetno destinacijo.

⁵³ Tiroler Stimmer, št. 237, 17. 10. 1870, str. 1, glej tudi: Tagesbote für Untersteiermarkt, 24. 9. 1870, str. 1.

⁵⁴ Na razstavo nas opominja ohranjena medalja, ki je v Baševi inventarni knjigi pripisana prav Kleinschustru. Vpisana je pod zaporedno številko 553. V inv. knjigi Museumsvereina se omenja diploma iz omenjene razstave. Zelo verjetno gre za drugačno poimenovanje in je dejansko mišljena ohranjena medalja. Medalja oz. diploma je v inv. knjigo Museumsvereina vpisana pod inv. številko 3011. Medalja ima na averzu na robu viden lovorjev venec, ki se stika s tržaškim grbom. Na zunanji strani venca napis: 1871 ESPOZICIONE AGRICOLA INDUSTRIALE E DI BELLE ARTI. Na reverzu znotraj lovorjevega venca je upodobljen grad z dvema stolpoma in odprtim grajskim vhodom. Kataložni zapis: Medalja, Industrijska razstava v Trstu, 1871, premer: 43 mm, kovnica: Trst, posrebreno, teža: 19 gramov.

⁵⁵ Medalja je ohranjena in vpisana v t. im. Baševo inv. knjigo v Pokrajinskem muzeju Maribor pod številko 552. Na averzu je znotraj hrastovega venca napis: FÜR HERRVORRAGENDE LEISTUNG AUF DEM GEBIETE DER KUNSTINDUSTRIE. Na reverzu v osrednjem polju viden grb dežele Štajerske, ob robu napis: STEIERMAERKISCHER VEREIN ZUR FOERDERUNG DER KUNSTINDUSTRIE. Kataložni zapis: Medalja, Steiermaerkischer Verein zur Foerderung der Kunstindustrie, 60./70. leta 19. stoletja, premer: 45 mm, kovnica: Gradec, posrebreno, teža: 17 gramov.

⁵⁶ Medaljo je 22. 4. 1909 Museumsvereinu doniral Leopold Kleinschuster, kar je razvidno iz inv. knjige Museumsvereina. Vpisana je pod zaporedno številko 3009. Medalja se ni ohranila.

⁵⁷ Medaljo je 22. 4. 1909 Museumsvereinu doniral Leopold Kleinschuster, kar je razvidno iz inv. knjige Museumsvereina. Vpisana je pod zaporedno številko 3010. Medalja je vpisana v Baševo inv. knjigo pod zaporedno številko 555B. Na averzu na robu napis K. K. Landwirtschafts Gesellschaft in Steiermarkt 1870 ter v osrednjem polju: Zur feier des fünfzigjährigem Wirkens. Na reverzu v osrednjem polju je štajerski deželni grb in ob robu napis: Ausstellung in Graz; Dem Verdienste. Kataložni zapis: Medalja, Kmetijska razstava, Gradec, 1870, premer: 45 mm, pozlačen, teža: 17 gramov.

⁵⁸ Več o njem glej: Maver, Ravnikar, Dr. Matthäus Reiser, str. 108–127.

Njegov razvoj in preboj na evropske trge je prepoznal tudi eden osrednjih dunajskih časopisov *Die Presse*, ki se je tik pred gospodarskim zlomom zelo slikovito razpisal o podobi mesta ob Dravi: »*Veliko se je danes spremenilo v Mariboru, mestu z 12.000 prebivalci, ki se je razširil v vse smeri. Celo zlovesči starodavni grad se je moral žrtvovati potrebam sedanjosti in podreti svoje zidove, da bi odprl prostor prijaznim ulicam. Samo glavni trg je ostal tak kot prej: enake hiše in enak obupen pločnik; pot navzdol k Dravi je danes v takem stanju, kot je morda bila v času križarjev in čarovništva, nevaren, ozki in umazan prehod; trg ob katedrali je vedno opustošen, opuščen in prerasel s travo. Vendar zunaj te stare urbane četrt, lahko vsepovsod opazujemo nove moderne čase. Tukaj najdemo velik, prijazen kazino, državno zgradbo srednje šole in veliko število tovarn, ki svoje produkte prodajajo veliko čez meje Štajerske. V Graškem predmestju je izginilo veliko manjših hiš, v katerih so živeli skromni obrtniki z ženami, otroci in popotniki; na njihovem mestu lahko danes vidimo tri- do štirinadstropne veličastne stavbe z izjemno lokacijo za poslovanje. Maribor se namreč odlikuje po težkem delu in trgovini, z mnogimi proizvodi, ki so prekašali Gradec. Staudingerjeva tovarna usnja, Kleinschusterjeva tovarna čevljev, Pachnerjev kavni surogat, Ehrhardove puške imajo izjemen ugled in so se že odprle svetovnemu gospodarstvu. Mariborski trg ima prihodnost.*«⁵⁹ Največjo spremembo je mesto doživelo na severu, kjer so uredili mestni park in tri ribnike, s čimer se mesto postavlja ob bok Leipzigu. Avtor vzneseno zaključí »*Pustimo Dunajčanom Prater, Gradčanom Hilmteich; mi Mariborčani imamo eno jezero, pravzaprav tri jezera!*«⁶⁰

Priprava svetovne razstave na Dunaju leta 1873 je za takratno Avstro-Ogrsko pomenila velik izziv. Pred njo so si organizacijo industrijske razstave svetovnega formata lahko privoščili zgolj London in Pariz. Posvečena je bila izobrazbi in kulturi. Dunaj, ki se je s svojim drznim urbanističnim načrtom takrat smelo postavil ob bok imperijem in prej omenjenim prestolnicam, je razstavo pozicioniral na območje današnjega Praterja. Takratna javnost je veliko pozornosti posvečala predvsem mednarodnemu vplivu takrat rastočega mesta Dunaj. Razstava je bila naložba v prihodnost, v mednarodni ugled mesta; bila je manifestacija umetnosti, osrednji družabni dogodek leta v Evropi ter priložnost dokazovanja v tehnološkem razvoju. Razstava je pritegnila okoli 54.000 razstavljalcev; od tega jih je okoli 9.000 prišlo z območja Cislajtanije. Trajala je med 1. majem in 31. oktobrom 1873. Na razstavi so pričakovali med 33.000 do 100.000 tujcev, kar je za Dunaj predstavljalo izjemen logistični izziv.⁶¹

⁵⁹ *Die Presse*, št. 246, 7. 9. 1872, str. 9. Pod reportažo se je podpisal Dr. T.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Pemsel, *Die Wiener Weltausstellung von 1873*, str. 29.

Kleinschuster se je s svojimi izdelki zelo uspešno predstavil tudi na svetovni razstavi na Dunaju. Svoj razstavljeni prostor je imel v osrednjem razstavišču, tako imenovani Rotundi, ki se je raztezala na 8000 m². Na razstavi je deloval samostojno; v katalogu je registriran kot proizvajalec čevljev z Dunaja in Maribora. Na razstavi je prejel bronasto medaljo.⁶²

Usnjarstvo je bilo v monarhiji močno zastopano. Samo na Štajerskem so bili registrirani 303 obrtniki; od tega jih je kar 18 imelo tovarne. Med podjetniki se najpogosteje omenja tovarna Franza Reickha, tovarna Antona Lippa in tovarna Franza Krumpöcka, potem brata Staudinger iz Maribora, Anton Lassig iz Celja ter Johann Gert iz Weitza. Z gotovimi usnjenimi izdelki je iz Štajerske ob Kleinschustru potrebno omeniti še Ignaza Pongratza iz Gradca, ki mu je prav tako uspel preboj v tujino.⁶³

O takrat uspešno razvijajočem se Mariboru pričajo tudi številna podjetja iz Maribora, ki so se ob Kleinschustru predstavila na svetovni razstavi na Dunaju. Tukaj najdemo že prej omenjeno delniško družbo oziroma Mariborsko

⁶² V inventarno knjigo Museumsvereina je zapisovalec pod inventarno številko 2703–2704 (zelo verjetno zmotno) zapisal, da gre za dve medalji. V zbirki Pokrajinskega muzeja Maribor je do sedaj identificirana ena medalja z svetovne razstave na Dunaju iz leta 1873 (medalja je fizično ločena na averz in reverz, zato je morda zapisovalec mislil, da gre za dve ločeni medalji.). Po podatkih inventarne knjige Museumsvereina je muzejsko društvo ob že omenjeni »Kleischustrovi« medalji 27. 2. 1916 pridobilo tudi medaljo iz posesti Friedricha Staudingerja, ki je prav tako kot usnjar in partner v podjetju sodeloval na svetovni razstavi na Dunaju. Slednja je vpisana pod inventarno številko 5058. Dodatno oteženo iskanje provenience povzroči še en vpis t. im. diplome (zelo verjetno gre za medaljo), ki jo 22. 4. 1909 podari Leopold Kleinschuster. Diploma oziroma medalja se prav tako nanaša na sodelovanje na svetovni razstavi na Dunaju in je vpisana pod inv. št. 3012. Ohranjena medalja ne razkriva neposredne provenience, dokumentacija v Baševi inv. knjigi pa medaljo pripiše Antonu Kleinschustru. Vpisana je v Baševo inventarno knjigo pod zaporedno številko 549. Slednja signacija (549A in 549B) je vidna tudi na medalji. Na njej na averzu vidimo z lovorjevim vencem ovenčan portret cesarja Franca Jožefa I. s pogledom na desno in ob robu napis: FRANZ JOSEPH I., KAISER VON OESTERREICH, KOENIG VON BOEHMEN ETC., APOST. KOENIG. VON UNGARN. Medalja je signirana z umetnikovim imenom: J. TAUTENHAYN. Venčasti rob pozlačen. Na reverzu izraz povezanosti med tremi najpomembnejšimi gospodarskimi panogami 19. stoletja: Kmetijstvom, Obrtjo in Industrijo. Personifikacija Kmetijstva, s plugom v ozadju, drži v levici rog izobilja in predaja lovorjev venec sedeči Obrti, ki v levici drži zaviti prapor. Pri tem simboličnem dejanju ju opazuje personifikacija Industrije z lovorjevim vencem v desnici, s katero se obenem naslanja na kladivo s tnalom. Ob robu je napis: WELTAUSSTELLUNG 1873 WIEN. Spodaj je napis DEM VERDIENSTE. Na podestu je viden napis umetnika K. SCHWENZERJA. Venčasti rob je pozlačen. Kataložni zapis: Medalja, Svetovna razstava na Dunaju, 1873, premer: 70 mm, medaljista/graverja: J. Tautenhayn/K. Schwenzer, kovnica: Dunaj, bron, teža: 123 gramov. Za sugestije pri opisu se iskreno zahvaljujem cenjeni kolegici in profesorici dr. Poloni Vidmar.

⁶³ Blaschke, Beiträge zur Geschichte der Gewerbe und Erfindungen in Steiermark, str. 18–19.

družbo tovarne čevljev usnjarja Staudingerja. Erhart Johann se je specializiral za proizvodnjo pušk z različnimi sistemi. Konrad Kopels je prikazal možnosti izdelave zemljevida iz umetnega materiala. Georg in Peter Sauer sta bila tudi usnjarja iz Maribora. Römhelt H. Wilhelm je prikazal vzorce prešanega papirja, kartona, gladkega marmorja in drugih materialov. Dr. Julius Mulle se je osredotočil na izdelavo zidanice. V skupinski razstavi pridelovalcev likerjev se je predstavil tudi Berl Jakob. Kajetan Pachner se je predstavil s kavnim surrogatom in figovo kavo. V skupinski razstavi Trgovskega društva iz Gradca se je z oblekami predstavil tudi Dercami Franz. Na razstavi je bilo mogoče videti načrte višje realke, ki je leta 1873 zrasla na leta 1876 poimenovanem Tappeinerjevem trgu. S postavitvijo Tegetthoffovega spomenika leta 1883 je trg postal osrednja promenadno-turistična znamenitost mesta ob Dravi.⁶⁴ Med arhitekturnimi načrti je potrebno omeniti še skice šolskega poslopja z bivališčem, ki so jih predstavljale Južne železnice.⁶⁵ Med razstavljalci vin lahko najdemo tudi Ferdinanda Duchatscha, kasnejšega državnoborskega in deželnega poslanca ter mariborskega župana.⁶⁶

Sodelovanje na svetovni razstavi je vsakemu podjetniku pomenilo tudi referenco tako pri kupcih kot pri strokovni javnosti. Z uvrstitvijo na svetovno razstavo se je podjetju povečal ugled; zagotavljal je kvaliteto proizvoda; posledično so se razstavljalcu odprli novi trgi in povečanje prodaje in proizvodnje. O sodelujočih podjetjih na razstavah so se obširno razpisali tudi vsi pomembnejši mediji.

Po drugi strani pa je zgolj osem dni po odprtju, torej na »črni petek«, 9. maja 1873, prišlo do zloma dunajske borze; za nameček je v poletnih mesecih v mestu in posledično celotni monarhiji izbruhnila epidemija kolere, ki je samo na območju Cislajtaniije terjala 106.441 življenj.⁶⁷ Gospodarska kriza,⁶⁸ ki je vrhunec dosegla prav v času trajanja razstave, je pustila sledove tudi na spodnještajerskih podjetjih, ki so večinoma zamenjala lastnika ali propadla. Sledimo lahko mnenju Antoše Leskovca, da se po letu 1873 v Mariboru več ne ustanovljajo podjetja z globalno perspektivo.⁶⁹ Po propadu dunajske Industrialne banke, ki je zagotavljala kapital perspektivnim podjetjem, so v krizo

⁶⁴ Glej Habjanič, Zapuščina Wilhelma Tegetthoffa, str. 53–101.

⁶⁵ Welt Ausstellung 1873 in Wien, Officieller General Catalog, Wien, str. 72.

⁶⁶ Zajšek, Ferdinand Duchatsch–slovenski Nemec oziroma nemški Slovenec, str. 866.

⁶⁷ Pemsel, Die Wiener Weltausstellung von 1873, str. 79.

⁶⁸ Podrobnejše analize o vplivih gospodarske krize na spodnještajerska podjetja še ni bilo. Posamezne pavšalne ugotovitve o gospodarskih krizi leta 1873 lahko zasledimo pri članku Petra Vodopivca Velika gospodarska kriza 1873 in Slovenci ter delu Jožeta Šorna Karakteristični premiki v industrializaciji slovenskega prostora 1873–1929. Oba avtorja sicer sledita tezi, da borzni zlom leta 1873 ni pustil hujših posledic pri gospodarskih podjetjih na Slovenskem. V članku dokazujemo nasprotno.

⁶⁹ Leskovec, Razvoj gospodarstva v Mariboru, str. 342.

zašla tudi mariborska podjetja. Ob Kleinschustru in Staudingerju je potrebno omeniti še tovarno rozolije, ki je bila v lasti Andreja Nudla. Slednji je leta 1871 veljal za največjega davkoplačevalca med mariborskimi tovarnarji.

Skupno usnjarsko čevljarsko podjetje je že v času trajanja svetovne razstave zašlo v hude težave. Skupščina delničarjev je potekala v juniju 1873; na njej je večina glasovala za razpustitev.⁷⁰ Kleinschuster je bil odločno proti, a mu razpustitve ni uspelo preprečiti.⁷¹ Gospodarski zlom in bankrot dunajske Industrialne banke je pustil brez kapitala večino družbenikov mladega novonastalega podjetja. Po propadu se je Kleinschuster odločil obuditi svoje prvotno podjetje in je sedež leta 1874 prenesel na Dunaj. Njegov partner, podjetje bratov Staudinger, ni zmoglo ponovne obuditve proizvodnje. Kupila sta jo družabnika, konkurenčno podjetje usnarja Antona Badla in Jožef Burgstaller, ki je bil Staudingerjev svak. Slednji je kupljeni delež prodal inženirju Kodeli, leta 1879 pa je svoj delež odstopil.⁷²

Gospodarska kriza je močno načela podjetja s Štajerske. Na svetovni razstavi v Filadelfiji leta 1876 je mogoče zaslediti zgolj 6 razstavljalcev v kmetijski sekciji razstave; od tega je bilo kar 5 vinarjev iz Maribora in okolice. Auchmann se je predstavljajal s penečimi vini. Alois Kriehuber, Michael Wretzl in Franc Perko so predstavljali vino; iz Lukavec pri Ljutomeru je svoja vina predstavljajal Avgust Schenkel.⁷³ Razstava je pokrivala področja umetnosti, mehanizacije, kmetijstvo in hortikulturo. Kleinschustrovih proizvodov tako v Filadelfiji in tudi nato v Parizu ni mogoče zaslediti.

Kleinschuster je na začetku januarja 1874 naznanil, da bo podjetje preselil na Dunaj; prej zaposleni delavci lahko gredo za njim ali pa ostanejo v Mariboru.⁷⁴ Ime podjetja je bilo enako kot pred združitvijo »A.C. Kleinschuster«. 6. junija 1874 je potekala javna licitacija Kleischustrovih strojev in blaga, ki so ostali v Mariboru. Prodajalo se je praktično celotno podjetje;⁷⁵ med odvečnimi se tako znajde 25 šivalnih strojev, 4 stroji za stiskanje elastike pri moških in ženskih čevljih, šivalni stroj podjetja Wehler in Wilson, 3 stroji za stiskanje, 1 stroj za stiskanje pod paro; prodajal je tudi mize, stole, posteljnino, škarje,

⁷⁰ Grazer Volksblatt, št. 167, 23. 6. 1873, str. 6. O novici je poročal tudi dunajski Neue Frei Presse, št. 3201, 22. 7. 1873.

⁷¹ Grazer Volksblatt, št. 187, 15. 8. 1873, str. 7.

⁷² Leskovec, Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941, str. 342.

⁷³ Official Catalogue of the US International Exhibition 1876, str. 55.

⁷⁴ Grazer Volksblatt, št. 106, 10. 5. 1874, str. 17.

⁷⁵ Morda je prodajo vršil izvajal sin, Anton Kleinschuster ml., ki je nekaj časa nadaljeval s proizvodnjo, a jo nato opustil in se osredotočil na vrtnarijo.

kladiva, zaboje.⁷⁶ A proizvodnja se je nadaljevala še v letu 1875, o čemer priča številni oglasi.⁷⁷

Svoje prostore si je uredil v rastočem delu prestolnice znotraj novo nastalega Ringa v predelu Neubau, na Dreilaufgasse 15 (danes poimenovana Lindengasse).⁷⁸ Hkrati je ponovno prevzel trgovino na Dunaju in v Trstu.⁷⁹ Na Dunaju je imel trgovino na Himmelpfortgasse 4, le streljaj od Hofburga.⁸⁰ V Celovcu je njegove moške, damske in otroške čevlje prodajala trgovina »Nicolaus Schuh«. Njegove čevlje sta še vedno odlikovali trpežnost in eleganca.⁸¹

Tovarniška proizvodnja v Mariboru je bila dokončno opuščena konec leta 1876. Prva licitacija prostorov v Koroškem predmestju in nepremičnine v prvi mestni četrti je bila sklicana za 15. november, druga za 20. december 1876 in tretja za 24. januar 1877.⁸² Družina Kleinschuster je z izdelovanjem čevljev kljub težkim razmeram še nadaljevala, saj se je še leta 1877 na graški gospodarski zbornici potegovala za uvrstitev na svetovno razstavo v Parizu leta 1878.⁸³

Oče Anton je tovarno na Dunaju zelo verjetno vodil do leta 1878, ko jo je predal sinu Karlu. Slednji se na Dunaju omenja leta 1878 kot »Schuhfabrikant« na naslovu Mariahilfenstrasse 72.⁸⁴ A kaže, da je sin Karl kmalu zašel v finančne težave, na kar nas aprila 1878 opozarja tudi notica o kraji Karla Kleinschustra, torej sina, ki je odšel z očetom na Dunaj. Slednji je pri podjetju Goldsmith odtujil 332 florinov in pobegnil z Dunaja; za njim se je izgubila vsaka sled.⁸⁵ Ne najdemo ga niti v dunajskem registru prebivalcev in podjetnikov iz leta 1879.

Družinsko tradicijo sta v Mariboru nadaljevala Anton Kleinschuster ml. in njegova soproga Marija. Slednja je 23. 8. 1878 na Gospodarski zbornici v Celju registrirala podjetje Mariborska tovarna čevljev M. Kleinschuster (Marburger

⁷⁶ Amstblatt zur Klagenfurt Zeitung, št. 124, 3. 6. 1874, str. 4.

⁷⁷ V oglasih se je pojavljal Kleinschuster, tovarnar iz Maribora. Glej Laibacher Tagblatt, št. 144, 28. 6. 1875, s. p.; Welt Blatt (Wien), št. 19. 6. 1875, s. p.

⁷⁸ Die Presse, št. 318, 19. 11. 1874, str. 16.

⁷⁹ Klagenfurt Zeitung, št. 33, 10. 2. 1874, str. 6, glej tudi Der Reporter, Wien, 23. 1. 1874, št. 18, str. 2.

⁸⁰ Adolph Lehmann's allgemeiner Wohnungs-Amzeiger, str. 283.

⁸¹ Klagenfurter Zeitung, št. 109, 14. 5. 1874, str. 7.

⁸² Grazer Zeitung, št. 259, 11. 11. 1876, str. 6.

⁸³ Grazer Zeitung, št. 165, 23. 7. 1877, s. p.

⁸⁴ Adolph Lehmann's allgemeiner Wohnungs-Amzeiger, str. 484.

⁸⁵ Grazer Volksblatt, št. 81, 9. 4. 1878, s. p. Ob smrti očeta Antona, ki je stanoval na Dunaju na takratni Mariahilfenstrasse 38, je sodišče pozvalo Karla, da prevzame dediščino svojega očeta. Slednji je pustil oporoko, v kateri je svojega sina Karla imenoval za dediča. Sodišču ni bilo poznano bivališče Karla Kleinschustra, zato so ga preko medijev pozvali, da se v roku enega leta oglasi pri notarju Ludviku von Hönigsbergu na Dunaju, da bi dokončali postopek. Glej Wiener Zeitung, št. 225, 30. 9. 1908, s. p.

Schuwahren Fabrik M. Kleinschuster). Marija je imela trgovino na takratni Gosposki ulici v Mariboru, kjer je sprejemala tudi večja naročila. Za namene trgovine je preuredila večja izložbena okna, ki so bila namenjena promociji njenih prodajnih artiklov.⁸⁶ Kot lastnica podjetja se omenja še decembra leta 1882, ko je svoj delež prodala Alojzu Nasku ml.⁸⁷ Slednji je bil poročen s hčerko Karla Scherbauma.

Anton Kleinschuster ml. se je v starosti 32 let ponovno poročil leta 1882, tokrat z Leopoldino (Marijo) Quandest, ki jih je takrat štela prav tako 32.⁸⁸ Zanimivo je, da se med poročnimi pričami navajata prav Nasko in Franz Pichler. Poroka je očitno spodbudila Antona mlajšega, da je ponovno obudil željo po lastništvu tovarne, saj je Alojz Nasko nato v letih med 1882 in 1884 znova prodal tovarno čevljev Antonu Kleinschustru ml.⁸⁹ Anton Kleinschuster ml. je s svojo novo soprogo Marijo vsaj deloma nadaljeval čevljarsko obrt. V registru iz leta 1884 se omenja tovarna čevljev na enaki lokaciji, kot jo je imel že Anton Kleinschuster starejši, in s trgovino na Postgasse.⁹⁰ V registru iz leta 1898 pa najdemo tako Marijo kot Antona, prijavljena tako na lokaciji tovarne, torej Gartengasse, kot tudi na Postgasse.⁹¹ Podjetje je nato na prelomu stoletja zašlo v krizo. Čevljarska obrt je bila v mestu med najštevilčnejšimi, zato je bila konkurenca verjetno prehuda. Anton Kleinschuster ml., ki je sicer prodajal in ponujal čevlje izdelane po meri, po naročilu, se je postopoma preusmeril v cvetličarstvo. Obe obrti, torej čevljarska in cvetličarska, sta bili prijavljeni na Postgasse 8. Antona Kleinschustra ml. lahko v prihodnjih letih zasledimo še zgolj kot podjetnika s cvetličarsko obrtjo.

Anton Kleinschuster st. je do smrti ostal v prestolnici. Notico o smrti očeta Antona Kleinschustra je podal njegov sin Anton Kleinschuster ml. Umrl je 11. januarja 1908 na Dunaju. V notici sporoča, da je njegov oče leta 1874 preselil tovarno na Dunaj. Bila je ena prvih in hkrati ena največjih v Avstriji. Kleinschuster je bil še vse do zadnjih dni krepak. Umrl je po kratki bolezni.⁹² V času vodenja podjetja je prejel vsaj 18 različnih priznanj, bodisi iz lokalnih, državnih ali svetovnih gospodarskih sejmov.

⁸⁶ Rajh, Semlič, Oman, Mlinarič, Maribor, mesto, hiše, str. 92, op. 449.

⁸⁷ Leskovec, Gospodarstvo v Mariboru od sredine 19. stoletja, str. 110.

⁸⁸ NŠAM, sv. Janez Krstnik, Maribor, Trauungsbuch, 1877–1888, str. 164.

⁸⁹ Leskovec omenja, da jo je prodal novi zaročenki Antona Kleinschustra ml., Mariji Quandest. V registru iz leta 1884 se omenja kot lastnik obeh lokacij samo Anton Kleinschuster. Glej Leskovec, Gospodarstvo v Mariboru, str. 110.

⁹⁰ J Jurik, Jurik's Adress-Buch der Stadt Marburg, 1884, str. 184.

⁹¹ Kaltenbrunner, Adressbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Marburg a/D., str. 81.

⁹² Marburger Zeitung, št. 5, 11.1. 1908, str. 7.

Anton Kleinschuster ml. je umrl 5 let za svojim očetom; kot dediča sta navedena njegova soproga Marie, rojena Quandest⁹³ in sin Wilhelm.⁹⁴

Zaključimo lahko, da je borzni polom leta 1873 močno zaznamoval mariborsko gospodarstvo. Če postavimo razvoj mariborskih podjetij v kontekst perspektivnih podjetij (Kleinschuster – Staudinger – Nudl), ki so s svojimi proizvodi prodirala na širše evropske, tudi svetovne trge in se redno udeleževala svetovnih razstav, kar je ne nazadnje opazil tudi že takrat cenjeni častnik *Die Presse*, se mariborska podjetja po letu 1873 do zloma monarhije 1918 niso vidneje uveljavila na gospodarskem področju monarhije. Novonastala oziroma prevzeta podjetja z novimi lastniki so imela bistveno manjši vpliv na gospodarsko sliko monarhije, kar je posledično vplivalo na ugled in družbeno politično pozicijo mesta v monarhiji. Mesto je sicer v tem obdobju zmoglo urediti predvsem osnovne komunalne potrebe, ki jih je veliko bolj kot lastni inovativni razvoj narekoval duh časa, v katerem so živeli. Večja, pomembnejša investicija je prišla šele leta 1913 z začetkom gradnje hidroelektrarne Fala na Dravi.

EPILOG: OHRANJENA DEDIŠČINA ANTONA KLEINSCHUSTRA V POKRAJINSKEM MUZEJU MARIBOR

Predmeti, povezani z dediščino Antona Kleinschustra st., so v muzej začeli prihajati že v času njegovega življenja. Podarila sta jih sinova Anton Kleinschuster ml. in Leopold Kleinschuster.⁹⁵ Kleinschuster ml., ki je bil tudi eden prvih darovalcev tedanjemu Museumsvereinu, je že kmalu po vzpostavitvi inventarne društvene knjige,⁹⁶ 26. 2. 1903, daroval 4 očala za šivanje.⁹⁷ 10. februarja 1903 je Anton⁹⁸ podaril očetovo zapuščino 5 parov različnih čevljev.⁹⁹

⁹³ Marie Quandest je bila hčerka mariborskega trgovca Alojza Quandesta.

⁹⁴ PAM, 0635/001/001/05676 Kleinschuster, Anton, zapuščinska zadeva A V 458/13, Okrajno sodišče Maribor.

⁹⁵ Leopolda Kleinschustra zaenkrat ni mogoče najti med matrikami mariborske župnije sv. Janeza Krstnika.

⁹⁶ Prvi vpis v knjigi Museumsvereina zasledimo 13. 9. 1902. Anton Kleinschuster je bil zabeležen kot 14 darovalec. Glej: Grundbuch des Museum-Vereines in Marburg, Pokrajinski muzej Maribor.

⁹⁷ Predmetov zaenkrat ni mogoče identificirati.

⁹⁸ Kot darovalka se omenja še gospa Leopoldina Kleinschuster, ki je 10. januarja 1903 podarila čašo iz 18. stoletja. Zaradi konteksta daru je trenutno nemogoče reči, ali je bila Leopoldina v kakršnem koli sorodstvu s čevljarso družino Kleinschuster. Dar močno odstopa tudi od ostalih donacij Antona Kleinschustra, ki so vsi vezani na čevljarke izdelke.

⁹⁹ Čevlji so se v Pokrajinskem muzeju ohranili do danes. V inventarno knjigo so vpisani pod inv. številko N. 6478–N. 6482. Vse čevlje lahko datiramo v 60/70. leta 19. stoletja.

Na gospodarski zlom so spominjale delnice Štajerskega vinogradniškega društva in delnice Delniške družbe mariborske tovarne čevljev, ki sta propadli ob gospodarskem zlomu leta 1873. Prva nakazuje, da je Kleischuster vlagal tudi v vinogradniško panogo.¹⁰⁰ Mala fotografija gledališkega delavca, lampista Georga Sivetza, ki je več kot 40 let deloval v gledališču, nakazuje tesne stike Kleinschustra z gledališčem.¹⁰¹ 12. maja 1907 je daroval škarje.¹⁰² Večjo količino predmetov je daroval 28. februarja 1908, ko je društvu daroval 3 pečatnike,¹⁰³ patent za izdelavo sprednjega dela čevlja,¹⁰⁴ medaljo¹⁰⁵ iz svetovne razstave na Dunaju iz leta 1873 in medaljo¹⁰⁶ iz svetovne razstave v Parizu leta 1867. Po smrti Antona Kleinschustra je Muzejskemu društvu 22. 4. 1909 daroval Leopold Kleinschuster. Podaril je medaljo iz obrtne razstave v Mariboru leta 1865,¹⁰⁷ medaljo iz svetovne razstave v Parizu iz leta 1867,¹⁰⁸ medaljo iz obrtne razstave v Linzu iz leta 1867,¹⁰⁹ medaljo iz obrtne razstave v Trstu leta 1868,¹¹⁰ medaljo iz kmetijske razstave v Gradcu iz leta 1869,¹¹¹ medaljo

Moški čevlj iz rjavega usnja ima inv. št. N. 6478. Segajo visoko preko gležnjev z zaokroženo kapico in zapenjajoč se z vezalkami okoli kavljev. Okrašeni so s kovinskimi listi in s kavli za zavezovanje. Ženski čevlj iz rjavega usnja z inv. št. N. 6479 ima srednje visoko peto. Segajo preko gležnjev z oglato odrezano kapico in zapenjajoč se s trakom okrog kavljev. Okrašeni so z ornamentalnim šivom v zeleni barvi. Ženski čevlj z inv. št. N. 6480 ima signaturo: A. Kleinschuster J. Marburg. Datiramo ga lahko v drugo polovico 60. let do leta 1873. Izdelan je iz rjavega kačjega usnja. Ima srednje visoko peto, segajočo preko gležnjev. Je brez vezalk; ob strani je vložena elastična tkanina. Ženski čevlji z inv. št. N. 6481 so izdelani iz rjavega usnja s srednje visoko peto. Segajo preko gležnjev; imajo ravno odrezano kapico in pet velikih zaponk ob straneh. Moški čevlji z inv. št. N. 6482 so izdelani iz črnega gladkega usnja. Segajo do kolen; imajo stisnjeno oglato kapico in leseno vstavljeno kopito.

¹⁰⁰ Delnice so bile muzejskemu društvu podarjene 16. 9. 1905. Glej Grundbuch des Museum-Vereines in Marburg, Pokrajinski muzej Maribor. Delnice se zelo verjetno niso ohranile.

¹⁰¹ F. Kohler, Georg Sivetz, črno-bela fotografija (vizitka). Fotografijo je Anton Kleinschuster daroval 18. decembra 1905. Fotografija ima inventarno številko ZF 2292. Pripis Musemsvereina na hrbtu fotografije nam razkriva identiteto portretiranca – Georga Sivetza, ki je deloval v gledališču kot lampist med leti 1853 do 1895.

¹⁰² Predmeta zaenkrat ni mogoče identificirati.

¹⁰³ V zbirki Pokrajinskega muzeja Maribor se je ohranil en pečatnik, ki izkazuje provenienco Antona Kleinschustra. Ima inv. št. N. 4164. Na njej viden odtis: K.K.a priv. ANTON KLEINSCHUSTER/MARBURG a/D. Poleg tega sta ohranjena še dva pečata, ki prav tako potrjujeta provenienco Antona Kleinschustra.

¹⁰⁴ Predmeta trenutno ni mogoče identificirati. Verjetno se ni ohranil.

¹⁰⁵ Glej opombo 62.

¹⁰⁶ Glej opombo 31.

¹⁰⁷ Glej opombo 18.

¹⁰⁸ Glej opombo 31.

¹⁰⁹ Glej opombo 34.

¹¹⁰ Glej opombo 39.

¹¹¹ Glej opombo 40.

obrtniškega društva iz Spodnje Avstrije iz Dunaja iz leta 1869,¹¹² medaljo ob 50. obletnici Trgovske zbornice iz leta 1870,¹¹³ medaljo ob razstavi v Trstu leta 1871¹¹⁴ ter medaljo za sodelovanje na svetovni razstavi na Dunaju leta 1873.¹¹⁵ Dne 12. 5. 1909 je Leopold daroval še fotografijo¹¹⁶ svojega očeta in tablo z 18 medaljami iz različnih razstav.¹¹⁷ Med darovalce Kleinschustrove zapuščine se spet vpiše Anton Kleinschuster ml., ki je 6. junija 1911 daroval katalog obrtne razstave iz Maribora iz leta 1865.¹¹⁸

Podarjeni predmeti so bili vpisani v inventarno knjigo Muzejskega društva, ki je svoje predmete najprej razstavljalo na takratni Elisabeth Strasse (danes Razlagova ulica), leta 1916 pa je nove prostore dobilo v prostorih nekdanje jetnišnice na takratni Reißer Gasse (danes Cankarjeva ulica), kjer so svoj prostor verjetno našli tudi osebni predmeti Antona Kleinschustra. K temu napeljuje pismo, ki ga je februarja 1928 na takratno županstvo naslovil Leopold Kleinschuster z željo po pridobitvi razstavnega kataloga v nemškem jeziku. Kleinschuster se je najprej obrnil na Franceta Steleta, ki pa mu ni odgovoril. Naknadno se je potem obrnil na županstvo v upanju, da bo urgiralo pri muzeju. Katalog iz razstave, bi pustil namreč trajni spomin pri Leopoldovi hčeri, Antonovi vnukinji. Avtor pisma pravi, da žal trenutno ne pozna, kdo je za to pristojen v muzeju. V pismu pravi, da se spominja, da so pred leti muzeju poklonili fotografijo in diplome.¹¹⁹

Podarjeni predmeti so bili glede na pismo postavljeni na ogled tudi po združitvi nemškega Muzejskega društva in muzeja Zgodovinskega društva.¹²⁰

¹¹² Glej opombo 56.

¹¹³ Glej opombo 57.

¹¹⁴ Glej opombo 54.

¹¹⁵ Glej opombo 62.

¹¹⁶ Fotografija je ohranjena v Pokrajinskem muzeju Maribor z inventarno številko ZF 786.

¹¹⁷ Tabla se je ohranila in je danes del zbirke Pokrajinskega muzeja Maribor. Na njej je napis: A. KLEINSCHUSTER; MARBURG A/D. Marburger. Schuhwaaren. Fabrik. Medalje, ki so jo nekoč krasile, pa v tem kontekstu niso ohranjene.

¹¹⁸ Katalog je verjetno izgubljen. Anton Kleinschuster ml. je 17. februarja 1911 Muzejskemu društvu poklonil spisek učencev iz »Haupt in Unterrealschule« iz Maribora iz leta 1859. Slednji se zelo verjetno ni ohranil do danes. V Baševi inv. knjigi je vpisana še Priznalna plaketa iz pariške svetovne razstave 1877 s podobo dveh ženskih glav. Plaketa se ni ohranila. Zelo verjetno gre za napačen opis. Leta 1877 ni bilo svetovne razstave. V Parizu je bila leta 1867; leta 1876 je bila v Filadelfiji; leta 1878 je bila v Parizu.

¹¹⁹ PAM, Muzejsko društvo Maribor, Korespondenca 1910–1928, škatla 1, sign: 1723034/1. Pismo L. Kleinschustra iz 16. 2. 1928.

¹²⁰ O razstavnih politiki Museumsvereina in Zgodovinskega društva glej: Oskar Habjanič, Muzeološke interpretacije stalnih razstav Pokrajinskega muzeja Maribor v obdobju od ustanovitve muzeja leta 1903 do sredine 20. stoletja, v: Kulturna formacija in kulturni spomin: Za človeka gre: Digitalna transformacija v znanosti, izobraževanju in umetnosti, 9. znanstvena konferenca z mednarodno udeležbo, AMEU–ECM, Alma Mater Press, 2021, str. 158–175.

Do združitve zbirk je prišlo na začetku leta 1920.¹²¹ Kleinschustrovi čevlji so bili na ogled tudi na razstavi po selitvi muzeja v prostore mariborskega gradu leta 1938, kar potrjuje ob tej priložnosti izdani katalog razstavljenih predmetov.¹²² Leta 2018 so bili uvrščeni tudi v kontekst oglednih depojev¹²³ Pokrajinskega muzeja Maribor.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Pokrajinski muzej Maribor, Baševa inventarna knjiga, Pokrajinski muzej Maribor.

Diözese Graz-Seckau, Vorau, Taufbuch 9 nach Ortschaften gegliedert 1813-1829.

Diözese Graz-Seckau, Vorau, Taufindex 1819-1876.

Grundbuch des Museum-vereines in Marburg, Pokrajinski muzej Maribor.

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), sv. Janez Krstnik, Krstna knjiga 1834-1859.

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), sv. Janez Krstnik, Mrliška matična knjiga 1858-1876.

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), sv. Janez Krstnik, Maribor (NŠAM), Poročna knjiga, 1877-1888.

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), 0635/001/001/05676 Kleinschuster, Anton, zapuščinska zadeva A V 458/13, Okrajno sodišče Maribor.

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Muzejsko društvo Maribor, Korespondenca 1910-1928, škatla 1, sign: 1723034/1. Pismo L. Kleinschustra iz 16. 2. 1928.

Časopisni viri

Der Reporter, 1874

Die Presse, 1872, 1874

Gemeinde Zeitung, 1867

Grazer Zeitung, 1861, 1866, 1872, 1876, 1877

Grazer Volksblatt, 1870, 1873, 1874, 1878

¹²¹ Časopis za zgodovino in narodopisje, XVI, 1920/21, str. 58.

¹²² Razstavni katalog Pokrajinskega muzeja v Mariboru 1938, Tiskarna Sv. Cirila, Maribor. Kleinschusterjevi predmeti so vpisani pod zaporedno številko 747 in 748 kot »Damski škornji iz prve avstrijske industrije obutve v Mariboru (Kleinschuster) v 70. letih 19. stoletja (747) in »Damski visoki čevlji iz prve avstrijske industrije obutve v Mariboru (Kleinschustger) v 70. letih 19. stoletja (748).

¹²³ Avtorica postavitve oglednega depoja z naslovom Modna oblačila in dodatki je Maja Hren Brvar.

Klagenfurt Zeitung, 1874
Laibacher Tagblatt, 1875
Laibacher Zeitung, 1867, 1870
Linzer Abendbote, 1867
Marburger Zeitung, 1908
Neues Wiener Tagblatt, 1867
Salzburger Zeitung, 1867
Tagesbote für Untersteiermark, 1870
Tagespost, 1866, 1867, 1868, 1872
Tiroler Stimmer, 1870
Welt Blatt, 1875
Wiener Zeitung, 1871, 1872, 1908

Literatura

Adolph Lehmann's allgemeiner Wohnungs–Amzeiger: nebst Handels und Gewerbe Adressbuch für die k.k. Reichshaupt und Residenzstadt Wien und Umgebung, XIII, 1875, Alfred Hölder, Wien.

Adolph Lehmann's allgemeiner Wohnungs–Amzeiger: nebst Handels und Gewerbe Adressbuch für die k.k. Reichshaupt und Residenzstadt Wien und Umgebung, XIII, 1878, Alfred Hölder, Wien.

Bericht der Grazer Handels und Gewerbekammer über den zustand der Industrie, des Handels und der Gewerbe, nebst einer Statistischen Darstellung für die Jahre 1863, 1864 und 1865, Verlag der Handels und Gewerbekammer, Graz, 1866.

Bevc Varl, Valentina, *Pohorsko steklo – steklo z dušo: oris steklenih izdelkov in steklarstva na Pohorju*, Pokrajinski muzej Maribor, 2006.

Bevc Varl, Valentina, Benedikt Vivat in steklarstvo na Pohorju, v: *Maribor in Mariborčani* (ur. Maja Godina Golija), Pokrajinski muzej Maribor, str. 101–116.

Bevc Varl, Valentina, Muzejski predmeti iz usnjarske družine Herzog in trgovske družine Pachner v zbirki Pokrajinskega muzeja Maribor, v: *Kronika*, 67, 2019, št. 2, str. 259–280.

Blaschke Johann, Beiträge zur Geschichte der Gewerbe und Erfindungen in Steiermark, Graz, 1873.

Časopis za zgodovino in narodopisje, XVI, 1920/21.

Exposition des produits de l' Industrie de toutes les Nations, Catalogue Officiel, Publie par ordre de la Commission Imperiale, Paris, 1855.

Exposition Universelle de 1807 a Paris, Catalogue General, La Commission Imperiale, Paris, 1867.

Felber Ulrike, Krasny Elke, Christian Rapp, *Smart exports*, Österreich auf den Weltausstellungen 1851–2000, Christian Brandstätter Verlag, 2000.

Habjanič Oskar, Življenjska doba otrok v 1. polovici 19. st. na Spodnjem Štajerskem: analiza smrtnosti v Mariboru, Lovrencu na Pohorju in v Lobnici v letih 1833–1847, v: *Zgodovina otroštva* (ur. Škoro B.A. et al), Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 477–490.

Habjanič, Oskar, A concert by the polish pianist Theodor Leschetizky (1830–1915) hosted by the counts of Brandis, v: *Museoeurope 2021*, Living in Europe, Maribor Regional Museum, str. 140–150.

Habjanič, Oskar, Zapuščina Wilhelma Tegetthoffa v Pokrajinskem muzeju Maribor v kontekstu heritološkega diskurza, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 91, 2/3, 2020, str. 53–101.

Habjanič, Oskar, Muzeološke interpretacije stalnih razstav Pokrajinskega muzeja Maribor v obdobju od ustanovitve muzeja leta 1903 do sredine 20. stoletja, v: *Kulturna formacija in kulturni spomin: Za človeka gre: Digitalna transformacija v znanosti, izobraževanju in umetnosti, 9. znanstvena konferenca z mednarodno udeležbo*, AMEU–ECM, Alma Mater Press, 2021, str. 158–175.

Hozjan, Andrej, Maribor v prvih dveh desetletjih po pridobitvi škofije, v: *Studia Historica Slovenica*, 2010, št. 2–3, str. 357–397.

Kaltenbrunner, Theodor, *Adressbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Marburg a/D.*, Verlag Wilhelm Blanke, Marburg 1898.

Jurik, Josefine, *Jurik's Adress-Buch der Stadt Marburg*, Verlag, Johann Leon, Marburg, 1884.

Leskovec, Antoša, Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941, v: *Maribor skozi stoletja I.*, Založba Obzorja, Maribor, 1991, str. 229–311.

Leskovec, Antoša, Gospodarstvo v Mariboru od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne, v: *Od Maribora do Trsta: 1850–1914* (ur. Darko Friš, Franc Rozman), Pedagoška fakulteta, 1998, str. 105–125.

Maver, Aleš, Ravnikar, Tone, Dr. Matthäus Reiser: mariborski župan v letih 1870–1883, v: *Snovalci sodobnega mesta ob Dravi: mariborski župani: 1850–1941*, Maribor: Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča, str. 108–127.

Neumann, dr. Fr. Xav., Die Ausstellung als Culturbild, v: *Bericht über die Welt-Ausstellung zu Paris im Jahre 1867*, Österreichisches Central-Comité, Band I., Wien, 1869.

Official Catalogue of the Great Exhibition, of the Works of Industry of all Nations, 1851.

International Exhibition, 1862, Official Catalogue, Industrial Department, London, 1862.

Official Catalogue of the US International Exhibition 1876, Revised Edition, Philadelphia, 1876.

Pemsel, Jutta, *Die Wiener Weltausstellung von 1873*, bohlau, Wien–Köln, 1989.

Razstavni katalog Pokrajinskega muzeja v Mariboru 1938, Tiskarna Sv. Cirila, Maribor.

Statistischer Bericht der Grazer Handels und Gewerbekammer an das hohe k.k. Handelsministerium für die Jahre 1869 und 1870, Verlag der Handels und Gewerbekammer, Graz, 1872.

Rajh, Semlič Zdenka, Oman Žiga, Mlinarič Lučka, *Maribor, mesto, hiše, ljudje*, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor, 2012.

Šorn, Jože, *Karakteristični premiki v industrializaciji slovenskega prostora 1873–1929*, v: Mednarodni kulturnopovijesni simpozij Mogersdorf 78/10, Osijek 1982.

Vodopivec, Peter, *Velika gospodarska kriza leta 1873 in Slovenci*, v: Prispevki za novejšo zgodovino XXXIX, 2/1999, str. 25–37.

Vidmar, Polona, *Umetnostna galerija Maribor v palači Goedel–Lannoy*, ZRC SAZU, Ljubljana, 2015.

Zajšek, B., *Ferdinand Duchatsch–slovenski Nemec oziroma nemški Slovenec*, v: Studia Historica Slovenica, 2007, št. 3, str. 819–872.

Welt Ausstellung 1873 in Wien, Officieller General Catalog, Wien, Verlag der General Direktion, 1873.

VZPON IN PROPAD ČEVLJARSKEGA INDUSTRIALCA ANTONA KLEINSCHUSTRA (1823–1908)

Povzetek

Anton Karol Štefan Kleinschuster se je rodil v Vorau 26. decembra 1823. Čevljarstvo podjetje je odprl leta 1847. Kleinschusterjev gospodarski vzpon se je začel v šestdesetih letih 19. stoletja. Pri delu je izhajal predvsem iz njegove kakovosti, inovacij in močnega oglaševanja. Njegovi čevlji so bili prepoznavni kot trpežni in nepremočljivi; velik uspeh je požel s čevlji s kovinsko ploščico na sprednjem delu, ki so ščitili prste pred močnimi udarci in posledično obvarovali usnje pred poškodbo. Svoje izdelke je redno oglaševal v dnevnikih časopisih, kot so Grazer Volksblatt, Grazer Zeitung, Südsteirische Post, Klagenfurter Zeitung, v Tages Postu in Linzer Abendbote, Süddeutsche Postu, kasneje tudi v Laibacher Tagblattu in dunajskem Welt Blatt. Leta 1865 je sodeloval na Obrtni razstavi v Mariboru in prejel eno prvih medalj. Dve leti kasneje je že sodeloval na svetovni razstavi v Parizu, ki je bila posvečena kmetijstvu, industriji in umetnosti. Razstava v Parizu je bila za Kleinschusterja popoln uspeh, saj je prejel tudi bronasto medaljo. Njegove damske, moške in otroške čevlje je bilo mogoče kupiti v trgovinah v Kairu in Aleksandriji, Istanbulu, Bukarešti, Budimpešti, Trstu, Celovcu, Gradcu, na Dunaju, v Zagrebu, Košicah, Aradu, Szegedu, Peču, Kronstadtu, Bayreuthu, Sarajevu in Odesi. Sodeloval je na obrtnih razstavah v Trstu, Linzu, Salzburgu, Gradcu in Dunaju. Leta 1869 je zgradil nove poslovne prostore na takratni Gartengasse 13 (danes Prežihova ulica). V novih prostorih so bili pripravljalnica, skladišče in pisarne; ob tovarni je uredil tudi vrt. Leta 1869 je zaposloval 400 do 500 delavcev, ki so delali v tovarni in od doma. Leta 1872 se je povezal s tovarno usnja bratov Staudinger, s katerima je ustanovil skupno podjetje, poimenovano Mariborska tovarna usnja in čevljarstvih izdelkov d. d. Leta 1873 je podjetje sodelovalo na svetovni razstavi na Dunaju in prejelo bronasto medaljo. Izbruh gospodarske krize leta 1873 je podjetje pahnil v stečaj. Kleinschuster je podjetje v manjšem obsegu preselil na Dunaj, kjer je imel tudi trgovino. Umrl je 11. januarja 1908 na Dunaju. V času vodenja podjetja je prejel vsaj 18 različnih priznanj na lokalnih, državnih in svetovnih gospodarskih sejmih.

THE RISE AND FALL OF THE SHOEMAKING INDUSTRIALIST ANTON KLEINSCHUSTER (1823–1908)

Summary

Anton Karol Štefan Kleinschuster was born in Vorau on 26 December 1823 and opened his own shoemaking business in 1847. Kleinschuster's economic rise started in the 1860s. His work was primarily driven by his commitment to quality, innovation and powerful advertising. His shoes were recognised as durable and waterproof; he achieved great success with shoes with a metal plate at the front, which protected the toes from strong impacts and consequently protected the leather from damage. He regularly advertised his products in daily newspapers such as the Grazer Volksblatt, the Grazer Zeitung, the Südsteirische Post, the Klagenfurter Zeitung, the Tages Post and the Linzer Abendbote, the Süddeutsche Post, and later also in the Laibacher Tagblatt and the Vienna Welt Blatt. In 1865, he participated in the Crafts Fair in Maribor and received one of the first medals. Two years later, he participated in the World's Fair in Paris, which was focused on agriculture, industry and art. The fair in Paris was an absolute success for Kleinschuster, who was also awarded a bronze medal. His women's, men's and children's shoes could be bought in shops in Cairo and Alexandria, Istanbul, Bucharest, Budapest, Trieste, Klagenfurt, Klagenfurt, Graz, Vienna, Zagreb, Košice, Arad, Szeged, Pécs, Kronstadt, Bayreuth, Sarajevo and Odessa. He exhibited at craft fairs in Trieste, Linz, Salzburg, Graz and Vienna. In 1869, he built new business premises at the then Gartengasse 13 (today Prežihova Street). The new premises included a preparation room, a warehouse and offices; he also had a garden next to the factory. In 1869, he employed between 400 and 500 workers, who worked in the factory and from home. In 1872, he joined with the Staudinger brothers' leather factory to form a joint venture called Mariborska tovarna usnja in čevljarskih izdelkov d. d. (Maribor Leather and Shoemaking Factory Ltd.) In 1873, the company took part in the World's Fair in Vienna and was awarded a bronze medal. The outbreak of the economic crisis in 1873 plunged the company into bankruptcy. Kleinschuster relocated the company on a small scale to Vienna, where he also had a shop. He died in Vienna on 11 January 1908. During the time he ran the company, he received at least 18 different awards at local, national and world trade fairs.

DER AUFSTIEG UND FALL DES SCHUHINDUSTRIELLEN ANTON KLEINSCHUSTER (1823–1908)

Zusammenfassung

Anton Karol Stefan Kleinschuster wurde am 26. Dezember 1823 in Vorau geboren und gründete 1847 eine Schuhmacherei. Der wirtschaftliche Aufstieg Kleinschusters begann in den 1860er Jahren. Seine Arbeit beruhte vor allem auf Qualität, Innovation und intensiver Werbung. Seine Schuhe galten als langlebig und wasserdicht; großen Erfolg hatte er mit Schuhen mit einer Metallplatte an der Vorderseite, die die Zehen vor starken Stößen schützte und somit das Leder vor Beschädigungen bewahrte. Er warb regelmäßig in Tageszeitungen wie dem Grazer Volksblatt, der Grazer Zeitung, der Südsteirischen Post, der Klagenfurter Zeitung, der Tages Post und dem Linzer Abendboten, der Süddeutschen Post, später auch im Laibacher Tagblatt und dem Wiener Welt Blatt für seine Produkte. Im Jahr 1865 nahm er an der Handwerksmesse in Maribor teil und erhielt eine seiner ersten Medaillen. Zwei Jahre später nahm er an der Weltausstellung in Paris teil, die der Landwirtschaft, der Industrie und der Kunst gewidmet war. Die Pariser Ausstellung war ein voller Erfolg für Kleinschuster, der zudem eine Bronzemedaille gewann. Seine Damen-,

Herren- und Kinderschuhe konnte man in Geschäften in Kairo und Alexandria, Istanbul, Bukarest, Budapest, Triest, Klagenfurt, Graz, Wien, Zagreb, Košice, Arad, Szeged, Pécs, Kronstadt, Bayreuth, Sarajevo und Odessa kaufen. Er nahm an Handwerksausstellungen in Triest, Linz, Salzburg, Graz und Wien teil. Im Jahr 1869 baute er in der damaligen Gartengasse 13 (heute Prežihova-Straße) ein neues Geschäftshaus. Zu den neuen Räumlichkeiten gehörten ein Vorbereitungsraum, ein Lager und Büros; außerdem legte er einen Garten neben der Fabrik an. Im Jahr 1869 beschäftigte er zwischen 400 und 500 Arbeiter, die in der Fabrik und von zu Hause aus arbeiteten. Im Jahr 1872 schloss er sich mit der Lederfabrik der Gebrüder Staudinger zusammen und gründete das gemeinsame Unternehmen *Mariborska tovarna usnja in čevljarskih izdelkov d. d. Leta* (Mariborer Leder- und Schuhfabrik AG). Im Jahr 1873 nahm das Unternehmen an der Weltausstellung in Wien teil und wurde mit einer Bronzemedaille ausgezeichnet. Der Ausbruch der Wirtschaftskrise im Jahr 1873 stürzte das Unternehmen in den Konkurs. Kleinschuster verlegte seinen Betrieb in kleinerem Umfang nach Wien, wo er auch ein Geschäft unterhielt. Er starb am 11. Januar 1908 in Wien. Während seiner Zeit an der Spitze des Unternehmens erhielt er mindestens 18 verschiedene Auszeichnungen auf lokalen, nationalen und internationalen Messen.